

बी. ए तृतीय वर्ष
पेपर - X

प्रकरण 04 :- संशोधन आराखडा
(Research Desing)

प्रा. सुलोचना जाधव

**समाजशात्र विभागप्रमुख,
बळीराम पाटील महाविद्यालय
किनवट**

3.1 प्रस्तावना (Introduction)

संशोधनाचे क्षेत्र असो की, व्यक्तीचे साधे-सरळ जीवन असो. प्रत्येक कार्यास आराखड्याची आवश्यकता असते. प्रामुखने संशोधनाकार्यासाठी आराखड्याची नितांत आवश्यकता असते. संशोधन कार्यात प्रारंभ करण्यापूर्वीच संशोधन कार्याची संपूर्ण संशोधन कार्यास मार्गदर्शनीय ठरत असते.

4.2 संशोधन आराखड्याची व्याख्या (Definition of Research Design)

- अँकाफ

“निर्णय क्रियान्वित करण्याची स्थिती येण्यापूर्वीच निर्णय निर्धारित करण्याच्या प्रक्रियेला आराखडा म्हणतात.

- एफ.एन.करलिंगर

“परीक्षण केला जाणाऱ्या विधानात गृहितकृत्य असे म्हणतात.

- एफ जे मेकगूडगन

“संशोधन आराखडा, संशोधनाची एक योजना, संरचना आणि एक रणनीती आहे. ज्याद्वारे संशोधन प्रश्नाची उत्तरे प्राप्त केली, जातात आणि भिन्नत्व प्रसरणावर नियंत्रण ठेवले जाते.

4.3 संशोधन आराखडयाची वैशिष्ट्ये

- सामाजिक संशानांशी संबधीत
- संशोधन कार्यास दिशा दर्शक
- सामाजिक घटनांची सोप्या पध्दतीत मांडणी
- संशाधन कार्याला सुरुवात करण्यापूर्वीची प्रक्रिया
- संशोधन कार्यास शुलभ बनविने.
- श्रम, वेळ, पैसाची बचत
- संशाधन कार्यात येणाऱ्या समस्या
- संशोधन उद्दिष्टाची प्राप्ती.

3.4 गृहितकृत्याची उगमस्थाने (Sources of Hypotnesis)

Sources of Hypotnesis

1. सांभाव्य संस्कृती
2. सांस्कृतीक पार्श्वभूमी
3. सांस्कृतीक विशेष
4. सामाजिक सांस्कृतिक परिवर्तन

1. बाह्य स्त्रीत
2. वैज्ञानिक सिध्दांत
3. सादृश्यता किंवा सारखेपणा
4. व्यक्तीगत अनुभव

2.5 वस्तुनिष्ठता प्राप्त करण्याची साधने (Means for Achieving objectivity)

1. प्रयोगसिद्ध पध्दतीचा उपयोग
2. पारिभाषिक शब्द व संकल्पनांचे प्रमाणीकरण
3. अनसूची व प्रश्नावली तंत्र साधनाचा उपयोग
4. सामूहिक संशोधन पध्दतीचा उपयोग
5. प्रयोगात्मक पध्दतीचा उपयोग
6. यादृच्छिक नमून्याचा उपयोग
7. आंतरशास्त्रीय किंवा सहयोगी पध्दतीचा प्रयोग